ΕΤΟΣ Γ΄. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης τῇ 22 Σεπτεμβρίου 1913 ΑΡΙΘ. 144.

ΠΟΙΜΗΝ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΚΗΡΥΓΜΑ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗι ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΔΑΠΑΝΗι ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟ ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ΄.

Η ΑΕΙΠΑΡΘΕΝΟΣ ΘΕΟΤΟΚΟΣ

«Τὸν δι᾽ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν » ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν » οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος » Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ » ἐνανθρωπήσαντα».

Εἰς τὰς δύο προηγουμένας ὁμιλίας κατεδείξαμεν ὅτι ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ ἐγένετο καθ᾽ ὃν τρόπον ἔπρεπε νὰ γείνῃ συμφώνως πρὸς τὰς προρρήσεις καὶ τὰ προκηρύγματα Πατριαρχῶν καὶ Προφητῶν· ἐγένετο ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, ἔνθα ἔπρεπε νὰ γείνῃ· ἐγένετο καθ᾽ ὃν χρόνον ἔπρεπε νὰ γείνῃ, καὶ τέλος, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐγεννήθη ὑπὸ τῆς γυναικὸς ἐκείνης ὑπὸ τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ γεννηθῇ, ἤτοι τῆς Μαρίας τῆς Παρθένου. Σήμερον ἂς περιορίσωμεν τὴν ἡμετέραν ὁμιλίαν εἰς τὴν Μητέρα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸ κατὰ σάρκα, καταδεικνύοντες, ὅτι ἡ κεχαριτωμένη καὶ μόνη ἐν γυναιξὶν εὐλογημένη, ἡ Παρθένος Μαρία διετέλεσε καὶ πρὸ τοῦ τόκου καὶ ἐν τῷ τόκῳ καὶ μετὰ τὸν τόκον Παρθένος, καὶ ὅτι ἀείποτε διέμεινεν, ὅπως ἡ ἁγία ἡμῶν Ἐκκλησία ταύτην ἐχαρακτήρισεν, ***ἀειπάρθενος***.

«Ἡ Θεοτόκος», λέγει τις τῶν θεολογούντων διδασκάλων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, «καὶ συλλαβοῦσα Υἱὸν καὶ κυήσασα καὶ τεκοῦσα τὸ » εἶναι Παρθένος οὐκ ἀπεβάλετο. Πρὸ τῆς συλλήψεως Παρθένος· ἐν τῇ

» συλλήψει Παρθένος· ἐν τῇ κυήσει Παρθένος· ἐν τῷ τίκτειν Παρθένος· » καὶ μετὰ τὸ τεκεῖν ὡσαύτως Παρθένος, καὶ ἀεὶ Ἀειπάρθενος.... Οὐκ » ἐνεπόδισεν ὁπωσοῦν τὸ χρῆμα τῆς Παρθενίας ἡ ὑπὲρ φύσιν κυοφορία· » οὐδὲ τὸ Ἀειπάρθενον εἶναι ὁ Θεῖος τόκος ἐκώλυσεν· οὐθ' ἡ σύλληψις » τὴν νηδὺν ἐλυμήνατο· οὐθ' ὁ τόκος τὴν τεκοῦσαν διέφθειρεν». «Ὅπως, » λέγει καὶ ὁ Ἱερὸς Μάξιμος, ὅπως ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔγεινεν ἄνθρωπος, » χωρὶς νὰ ἀλλοιώσῃ τὴν θείαν αὐτοῦ φύσιν καὶ δύναμιν· οὕτω καὶ τὴν » αὐτὸν τεκοῦσαν ποιεῖ ***Μητέρα*** καὶ ταὐτοχρόνως διατηρεῖ ταύτην καὶ » ***Παρθένον*** *θαύματι θαῦμα κατὰ ταὐτὸ διερμηνεύων ἅμα καὶ θἀτέρῳ » κρύπτων τὸ ἕτερον»*.

Ἰδοὺ τί πιστεύομεν ἡμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ προκειμένου περὶ τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν, Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας. Ἡ πίστις δ' ἡμῶν αὕτη στηρίζεται πρῶτον εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰ προεικονίσματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης· δεύτερον, εἰς τὰς ῥήσεις τῶν Προφητῶν· τρίτον εἰς τὰς ἱστορικὰς πληροφορίας τοῦ Ἱεροῦ Εὐγγελίου καὶ τέταρτον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

Πιστεύομεν εἰς τὸ ᾀειπάρθενον τῆς Θεοτόκου, διότι περὶ τούτου βεβαιοῦσιν ἡμᾶς οἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ τύποι καὶ προεικονίσματα. Οὕτω λ. χ. τὸ ἀδιάφθορον τῆς Παρθενίας τῆς Θεοτόκου ἐξεικονίζει ἡ Βάτος, τὴν ὁποίαν εἶδεν ὁ Μωϋσῆς ἐν τῷ ὄρει Χωρήβ, ἥτις ἐκαίετο, ἀλλ' οὐ κατεφλέγετο. Ὅπως δὲ τὸ πῦρ τὸ πυρπολοῦν τὴν Βάτον δὲν ἔφθειρε καὶ δὲν ἐξηφάνισεν αὐτήν, οὕτω καὶ τὸ πῦρ τῆς Θεότητος δὲν ἔφθειρε τὴν Παρθενίαν τῆς Θεοτόκου. «Πῶς Μωϋσῆς, ἐρωτᾷ ὁ Ἱερὸς Θεόδοτος » ὁ Ἀγκύρας, εἶδε Θεόν ; Τὴν φύσιν εἶδε τὴν ἀόρατον ; οὐδαμῶς.... Πῶς » δὲ εἶδεν ; Εἰπέ. Εἶδεν ἐκ τῆς Βάτου ἀναπτόμενον πῦρ, καὶ τὴν Βάτον » οὐ φθεῖρον. Διατί οὖν ἀπιστεῖς τῷ ἐκ Παρθένου γεγεννημένῳ, καὶ τὴν » παρθενίαν μὴ φθείραντι ; Τί γὰρ θαυμασιώτερον, εἰπέ, Βάτου μὴ κατα- » φλεγομένης, ἢ μήτρας παρθενικῆς καθαρᾶς τῶν ἁμαρτίας παθῶν.... » Βάτος ἀνάπτεται, πῦρ φαίνεται, καὶ τὰ πυρὸς οὐκ ἐνεργεῖ.... Ἐν τῇ » Βάτῳ οὐχ ὁρᾷς τὴν Παρθένον ; Ἐν τῷ πυρὶ οὐ βλέπεις τὴν φιλαν- » θρωπίαν τοῦ παραγενομένου ;—Τὴν παρθενίαν τῆς Θεοτόκου ἐξεικόνιζε καὶ ἡ ῥάβδος τοῦ Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, διότι καθὼς ἐκείνη ἐβλάστησε τὰ κάρυα χωρὶς νὰ παύσῃ τοῦ νὰ ἦναι ῥάβδος, οὕτω καὶ ἡ Παρθένος ἐβλάστησε τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν χωρὶς νὰ παύσῃ οὖσα Παρθένος.— Τὸ ᾀειπάρθενον τῆς Θεοτόκου προεικόνιζε καὶ ἡ Κιβωτὸς τῆς Διαθήκης, ἥτις ἦτο κατεσκευασμένη ἀπὸ ξύλα ἄσηπτα, ἀπὸ ξύλα ἀνεπίδεκτα φθορᾶς καὶ ἦτο κεχρυσωμένη ὅλη ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν. Τὸ ᾀειπάρθενον προετύπου καὶ προεικόνιζε καὶ ὁ πόκος ὁ ἔνδροσος τὸν ὁποῖον ὁ Γεδεὼν προεθεάσατο. Ὅπως ἡ βροχὴ πίπτουσα ἐπάνω εἰς πόκον ἤτοι εἰς μαλλίον προβάτου οὐδεμίαν βλάβην ἢ φθορὰν ἐπιφέρει, οὕτω καὶ ὁ Θεῖος ὑετός, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐνσκηνώσας ἐν τῇ Ἁγίᾳ Παρθένῳ οὐδεμίαν ἐπήνεγκε φθορὰν εἰς τὴν παρθενίαν αὐτῆς. Τὴν παρθενίαν τῆς Θεοτόκου προετύπου καὶ ἐξεικόνιζε καὶ ἡ μυστηριώδης Πύλη τὴν ὁποίαν εἶδε ὁ Προφήτης Ἰεζεκιήλ. «Ὢ τοῦ Μυστηρίου ! ἀναφωνεῖ ὁ ἅγιος Πρό- » κλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἐμμανουὴλ φύσεως μὲν πύλας ἀνέω-

» ξεν ὡς ἄνθρωπος, παρθενίας δὲ κλεῖθρα οὐ διέρρηξεν ὡς Θεός.... ἀλλ' » οὕτως ἐτέχθη, ὡς συνελήφθη· ἀπαθῶς εἰσῆλθεν, ἀφράστως ἐξῆλθε, » κατὰ τὸν Προφήτην Ἰεζεκιὴλ λέγοντα, *«ἐπέστρεψέ με Κύριος κατὰ τὴν » ὁδὸν τῆς πύλης τῶν Ἁγίων τῆς ἐξωτέρας τῆς βλεπούσης κατὰ ἀνατο- » λάς, καὶ αὕτη ἦν κεκλεισμένη, καὶ εἶπε Κύριος πρός με. Υἱὲ ἀνθρώ- » που, ἡ πύλη αὕτη κεκλεισμένη ἔσται· οὐκ ἀνοιχθήσεται καὶ οὐδεὶς οὐ » μὴ διέλθη δι' αὐτῆς· ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ εἰσελεύσεται δι' αὐτῆς, » καὶ ἔσται κεκλεισμένη»*. Ἐκτὸς ὅλων τούτων καὶ οἱ ἐν τῇ καμίνῳ τρεῖς παῖδες οἱ μὴ κατακαιόμενοι ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἐξεικόνιζον τὸ ἀειπάρθενον τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία καὶ ἀφ' οὗ ἐγέννησε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ τοὺς ὅρους τῆς φύσεως, πάλιν ἔμεινε Παρθένος. Ἡ μόνη διαφορὰ ἐνταῦθα εἶναι ἡ ἑξῆς· ὅτι οἱ μὲν Παῖδες ἔμειναν ἀβλαβεῖς ἐκ τοῦ πυρὸς, τὸ ὁποῖον εἶχε περιεζωσμένους αὐτοὺς ἔξωθεν, ἡ δὲ πάρθενος ἔμεινεν ἀκατάφλεκτος ἐν ᾧ τὸ ἄϋλον πῦρ τῆς Θεότητος εἶχεν ἐν ἑαυτῇ, ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς.

Τύπος καὶ εἰκόνες τῆς Θεοτόκου ἦσαν καὶ πάντα ὅσα εὑρίσκοντο ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐκείνῃ Σκηνῇ τοῦ Μωϋσέως. Ἡ Σκηνὴ αὕτη ἦτο διῃρημένη εἰς τρία· εἰς τὴν ***Αὐλήν,*** εἰς τὸν κυρίως Ναόν, ὅστις ἐκαλεῖτο καὶ ***Ἅγιον Κοσμικόν,*** καὶ εἰς τὰ ***Ἅγια τῶν Ἁγίων.*** Ἡ Σκηνὴ δ' ὅλη εἶχε τύπον τῆς ὅλης Κτίσεως. Καὶ τὰ μὲν Ἅγια τῶν Ἁγίων τύπον εἶχον τῶν οὐρανίων, ὅπως ἑρμηνεύει ὁ ἱερὸς Θεοδώρητος. Τὸ δὲ Ἅγιον Κοσμικὸν τύπον εἶχε τῶν ἐπιγείων. Εἰς τὸ Ἅγιον Κοσμικὸν εὑρίσκετο ἡ λυχνία καὶ ἡ Τράπεζα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦσαν οἱ δώδεκα ἄρτοι τῆς προθέσεως. Εἰς δὲ τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων εὑρίσκοντο τὸ χρυσοῦν θυμιατήριον, ἡ Κιβωτός, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρχεν ἡ χρυσῆ Στάμνος, ἡ ἔχουσα τὸ Μάννα, καὶ ἡ Ράβδος τοῦ Ἀαρών, καὶ αἱ Θεόγραφοι Πλάκες, καθὼς μαρτυρεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγων. *«Σκηνὴ γὰρ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη (ἤτοι ὁ καθ' αὐτὸ » ναός), ἐν ᾗ ἥ τε Λυχνία καὶ ἡ Τράπεζα καὶ ἡ Πρόθεσις τῶν ἄρτων, » ἥτις λέγεται Ἅγια· μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα, Σκηνὴ ἡ λεγο- » μένη Ἅγια Ἁγίων, χρυσοῦν ἔχουσα Θυμιατήριον, καὶ τὴν Κιβωτὸν » τῆς διαθήκης.... ἐν ᾗ Στάμνος χρυσῆ ἔχουσα τὸ Μάννα, καὶ ἡ Ράβδος » Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ Πλάκες τῆς Διαθήκης»*.

Πάντα ταῦτα ἦσαν, ὅπως εἴπομεν, τύποι καὶ εἰκόνες τῆς Θεομήτορος. «Ἡ Τράπεζα, λέγει τις τῶν ἑρμηνευτῶν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, «ἐν ᾗ οἱ » ἄζυμοι ἐπετίθεντο ἄρτοι, τῆς τοῦ Κυρίου Μητρὸς προεικόνισμα· διότι » ἐδέξατο αὕτη τὸν ἄρτον τὸν νοητόν, δι' οὗ πᾶσα τρέφεται ψυχὴ καὶ » συνίσταται. Προεικονίσματα τῆς Θεοτόκου ἦτο καὶ ἡ Λυχνία ἡ φωτίζουσα τὸν κόσμον, τὸ χρυσοῦν θυμιατήριον, τὸ φέρον τὸν ἄϋλον καὶ θεῖον ἄνθρακα, τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· ἡ χρυσῆ Στάμνος ἡ ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ τὸ γλυκύτατον Μάννα, τὸν Χριστόν, ἐξ οὗ πᾶς ὁ τρώγων οὐ θνήσκει, ἀλλὰ ζῇ καὶ διαμένει εἰς τὸν αἰῶνα. Αἱ Θεόγραφοι πλάκες, διότι ἐγράφη ἐν αὐτῇ, ἤτοι ἐσαρκώθη ἐν τῇ ἀσπόρῳ αὐτῆς γαστρὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· τέλος ἁγία Κιβωτός, διότι ἐν αὐτῇ καὶ δι' αὐτῆς ἐτελεσιουργήθησαν τὰ τοῦ θεαρχικωτάτου Λόγου ξένα καὶ ὑπερφυῆ Μυστήρια.

Τοὺς τύπους τούτους καὶ τὰ προεικονίσματα τῆς Θεομήτορος ἔχουσα ὑπ' ὄψει καὶ ἡ ἁγία ἡμῶν Ἐκκλησία ψάλλει. ***«Χαῖρε, κατάρας λύτρω-***

» σις τοῦ Ἀδάμ, Θεοτόκε· χαῖρε, σεμνὴ Μητρόθεε· χαῖρε ἔμψυχε » βάτε. χαῖρε, λαμπάς· χαῖρε θρόνε· χαῖρε, κλῖμαξ καὶ πύλη· χαῖρε, » θεῖον ὄχημα· χαῖρε, κούφη νεφέλη· χαῖρε, ναέ· χαῖρε, στάμνε » πάγχρυσε· χαῖρε, ὄρος· χαῖρε, σκηνὴ καὶ τράπεζα· χαῖρε, Εὔας » ἡ λύσις.»

Ἡ ἁγία ἡμῶν Ἐκκλησία δοξάζει καὶ ὑμνολογεῖ ἐπίσης καὶ τὸ ἀειπάρθενον τῆς Θεοτόκου διὰ τοῦ ἑπομένου θαυμασίου ὄντως καὶ ὑψηλοῦ ὕμνου· *«Ἀλλότριον τῶν μητέρων ἡ παρθενία καὶ ξένον ταῖς παρθέ» νοις ἡ παιδοποιΐα. Ἐπὶ σοί, Θεοτόκε, ἀμφότερα ᾠκονομήθη. Διὸ » σὲ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς ἀπαύστως μεγαλύνομεν».*

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑΙ ΟΜΙΛΙΑΙ

ΟΜΙΛΙΑ ΛΒ΄.

ΣΤ΄. Η ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΙΩΓΜΟΙΣ

«Πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐκέκραξα,
» καὶ εἰσήκουσέ μου». (Ψαλμ. 119, 1).

Ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἓν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἄρθρα τοῦ διεθνοῦς λεγομένου δικαίου εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως. Τί θέλει νὰ εἴπῃ ἡ λέξις αὕτη; Ἕκαστος ἄνθρωπος εἶναι, λέγει, ἐλεύθερος νὰ πρεσβεύῃ ὅ,τι θρήσκευμα θέλει καὶ νὰ λατρεύῃ τὸν Θεὸν αὐτοῦ σύμφωνα μὲ τὰς ἰδιαιτέρας τελετουργικὰς διατάξεις τῆς θρησκείας του. Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη ἐλευθερία ἀναγνωρίζεται σήμερον ὡς ἓν ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα ἀγαθὰ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν. Πρὸς ὑπεράσπισιν δὲ αὐτοῦ εἶναι πάντοτε οἱ λαοὶ ἕτοιμοι νὰ διαμαρτυρηθοῦν ὄχι μόνον διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ὅπλων αὐτῶν. Καὶ διὰ νὰ μὴ ἀναφέρω ἐκ τῆς ἱστορίας παραδείγματα παλαιότερα, ποῖοι ἦσαν οἱ λόγοι ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐκηρύχθησαν οἱ δύο τελευταῖοι Βαλκανικοὶ πόλεμοι, κατὰ τοὺς ὁποίους τόσῳ πολὺ ἐδοξάσθησαν τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα; Εἷς ἐκ τῶν κυριωτέρων λόγων ὑπῆρξε καὶ τὸ νὰ ἀποδοθῇ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς μας ὄχι μόνον ἡ πολιτική, ἀλλὰ καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία, τὴν ὁποίαν ἠρνοῦντο ἀνοήτως νὰ ἀναγνωρίσωσιν εἰς αὐτοὺς οἱ ἀλλογενεῖς ἢ καὶ ἀλλόθρησκοι κατακτηταί. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι ἓν ἐκ τῶν πρώτων ζητημάτων τῆς σχετικῆς εἰρήνης μὲ τὰ νικηθέντα Κράτη ἦτο καὶ ὁ σεβασμός, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ δεικνύουν οἱ νόμοι καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν τῶν ὁμογενῶν μας ὑπηκόων των. Ὀφείλει βεβαίως νὰ σέβηταί τις

τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῇ, καὶ νὰ ἐκτελῇ τὰς νομίμους ὑποχρεώσεις του πρὸς τὴν πατρίδα, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ὁποίας διατελεῖ· ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, τῶν οἰκογενειακῶν ἠθῶν, τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, καὶ τῆς θείας λατρείας, πᾶς ἄνθρωπος δικαιοῦται νὰ ἀπαιτῇ πλήρη ἐλευθερίαν ἐντὸς πάντοτε τῶν λογικῶν καὶ δικαίων νόμων τοῦ Κράτους. Ἰδοὺ πῶς σκέπτεται καὶ τί ἀπαιτεῖ σήμερον ὡς τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ὁ πεπολιτισμένος κόσμος.

Ἤθελα ὅμως, ἀγαπητοί, νὰ ἐρωτήσω εἶναι τοῦτο ἆρά γε δῶρον, τὸ ὁποῖον ἐχορήγησεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα πρῶτος ὁ νεώτερος πολιτισμός; Ὄχι βεβαίως! Ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία εἶναι διδασκαλία, τὴν ὁποίαν πρὸ δισχιλίων ἐτῶν ὑπεστήριξεν ὁ Χριστιανισμός. Διότι ποῦ ἐστήριζον οἱ ἀρχαῖοι Χριστιανοὶ τὴν ἀξίωσιν αὐτῶν ἀπέναντι τῶν Ρωμαϊκῶν ἀρχῶν, ὅπως ἀναγνωρίζωσιν αὗται καὶ σέβωνται τὰς θρησκευτικάς των πεποιθήσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐταυτίζοντο μὲ τὴν εἰδωλολατρικὴν θρησκείαν τοῦ Κράτους; Ἐπὶ τοῦ ἀναφαιρέτου δικαιώματος τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως· ὅ ἐστιν ἐπὶ τοῦ δικαιώματος, τὸ ὁποῖον ἔχει ὁ ἄνθρωπος, χωρὶς νὰ ἐπιτρέπεται εἰς κανένα νὰ τοῦ τὸ ἀφαιρέσῃ διὰ τῆς βίας, τὸ ὁποῖον συνίσταται εἰς τὸ νὰ δύναται οὗτος νὰ ἐκλέγῃ ἐλευθέρως τὰς θρησκευτικάς του πεποιθήσεις καὶ νὰ ἐξασκῇ ἀνεμποδίστως τὴν θείαν λατρείαν τῆς θρησκείας του. Ἄφετέ μας, ἔλεγον πρὸς τοὺς Ἐθνικοὺς οἱ Ἀρχαῖοι Ἀπολογηταὶ ἐξ ὀνόματος τῶν καταδιωκομένων Χριστιανῶν, ἄφετέ μας νὰ ὁμολογῶμεν ἐλευθέρως τὴν χριστιανικήν μας πίστιν, καὶ ὡς θείαν θρησκείαν, καθὼς εἶναι αὕτη, νὰ τὴν κηρύττωμεν ἀνεμποδίστως πρὸς ὅλους, ὅσοι θέλουν νὰ παραδεχθοῦν τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς. Ἄλλως τε παρὰ πᾶσαν τὴν διαφορὰν τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὴν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ Κράτους, οἱ Χριστιανοὶ εἶναι οἱ νομοταγέστεροι πολῖται τοῦ Κράτους, τὰ ὑγιέστερα μέλη τῆς κοινωνίας, οἱ καλύτεροι οἰκογενειάρχαι, οἱ τιμιώτεροι ἐπαγγελματίαι. Αὐτὰ περίπου ἔγραφαν καὶ ἔλεγον οἱ Ἀπολογηταὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τοὺς πανισχύρους Αὐτοκράτορας τῆς Ρώμης, οἱ ὁποῖοι ἐνόμιζαν ὅλως ἐσφαλμένως, ὅτι δῆθεν πρὸς σωτηρίαν καὶ ἀσφάλειαν τοῦ τότε ἀπεράντου κράτους των ὤφειλαν νὰ καταδιώξουν μέχρις ἐξοντώσεως τοὺς Χριστιανούς, ἂν καὶ αὐτοὶ οὗτοι ἀπετέλουν, ὡς εἴπαμεν, τὰ ὑγιέστερα στοιχεῖα τῆς κοινωνίας. Διότι πρέπει νὰ γνωρίζετε, ἀγαπητοί, ὅτι παρ' ὅλην τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν καὶ συστηματοποίησιν τῆς δικαιοσύνης μεταξὺ τῶν ἀρχαίων Ρωμαίων, οἵτινες δὰ καὶ φημίζονται διὰ τοῦτο, δὲν ἠδυνήθησαν ὅμως ποτὲ νὰ ἀνυψωθοῦν οἱ σοφοὶ αὐτῶν καὶ ἄρχοντές των μέχρι τοιούτου βαθμοῦ δικαιοσύνης, ὥστε νὰ ἀναγνωρίσουν καὶ νὰ σεβασθοῦν ἀπέναντι τῶν Χριστιανῶν ὑπηκόων τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας των. Διὰ τοῦτο καὶ κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων οἱ ἀρχαῖοι Χριστιανοὶ μὲ τὰ πλέον ἀπάνθρωπα μέσα. Οἱ φοβεροὶ οὗτοι διωγμοὶ ἐξηκολούθησαν μὲ μικρὰ μόνον διαλείμματα ἐπὶ τριακόσια ἔτη, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ὁποίων φρίττει κἀνεὶς καὶ νὰ ἀναλογισθῇ τὸ τί ἔπασχαν οἱ ταλαίπωροι Χριστιανοί. Αἱ περιουσίαι των ἐδημεύοντο· οἱ ἴδιοι ἐρρίπτοντο εἰς ἀνηλίους καὶ σκοτεινὰς φυλακὰς καὶ ἐβασανίζοντο σκληρότατα· ἄλλοι ἐξωρίζοντο μακρὰν καὶ ὑπεβάλλοντο ἐπὶ πλέον εἰς βαρέα ἔργα· ἄλλοι κατὰ χιλιάδας ἐφονεύοντο διαφοροτρόπως·

αἱ Ἐκκλησίαι ἐκρημνίζοντο· αἱ Ἅγιαι Γραφαὶ ἐκαίοντο· ὁ ἱερὸς Κλῆρος κατεδιώκετο ἐκ τῶν πρώτων. Θεέ μου, πόσον σκληρὰ ἦτο ἡ καρδία τῶν διενεργούντων τοὺς φοβεροὺς τούτους διωγμούς! Ἀλλοίμονον, πόσον ἀποθηριώνει τὸν ἄνθρωπον ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός! Καὶ τῶν θηρίων θηριωδέστερος ἀποβαίνει ὁ μισαλλόδοξος, ὁ μισῶν τοὺς ἀλλοθρήσκους, ὁ μὴ ἔχων τὴν ἀνεξιθρησκείαν. Ὁ Θεὸς νά μας λυτρώνῃ ἀπὸ τὸ φοβερὸν τοῦτο πάθος τοῦ φανατισμοῦ καὶ τῆς μισαλλοδοξίας, τὸ ὁποῖον ἀτιμάζει τὸν ἀνθρωπισμὸν τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων! Παράδειγμα πλησιέστερον εἰς τὴν ἐποχήν μας, παράδειγμα ἄλλο μόλις πρόσφατον, τὸ ὁποῖον ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἀτιμίαν καὶ τὸν ὄλεθρον, ὅστις παρακολουθεῖ τὸν θρησκευτικὸν καὶ ἐθνικὸν φανατισμόν, ἢ ὅπως τὸν ὀνομάζουν σήμερον τὸν σωβινισμόν, τοιοῦτο, λέγω, διπλοῦν παράδειγμα ἔστω ἡ διαγωγὴ τοῦ Τουρκικοῦ κράτους πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ὑπηκόους του καὶ τῆς Βουλγαρίας πρὸς τοὺς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς διατελοῦντας Ἕλληνας καὶ Τούρκους. Ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας, ὁ νόμος τοῦ κράτους ἀπέναντι τῶν ἑτεροθρήσκων ἦτο ἡ αὐθαιρεσία καὶ ἡ περιφρόνησις, καὶ οἱ δυστυχεῖς πατέρες μας περιῆλθον εἰς τὴν ἰδίαν καὶ ἀπαράλλακτον ἀξιοδάκρυτον θέσιν τῶν ἀρχαίων Χριστιανῶν. Ὑπέστησαν καὶ αὐτοὶ φρικώδεις διωγμούς, ἐπανάληψιν τῶν ὁποίων ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἴχαμεν δυστυχῶς κατὰ τόπους μέχρι καὶ τῶν ἡμερῶν μας. Βεβαίως δὲ ἡ τύχη τῶν ὁμογενῶν ἡμῶν, τῶν περιελθόντων κατὰ δυστυχίαν ὑπὸ τὴν βουλγαρικὴν κυριαρχίαν δὲν ὑπῆρξε διόλου καλυτέρα.

Ἀλλὰ τώρα δὲν πρόκειται κυρίως περὶ τούτου· ὁ σκοπὸς ἡμῶν ἐδῶ δὲν ἦτο ἡ ἀνάπτυξις θεμάτων τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ ἡ ἔκθεσις τοιούτων ἱστορικῶν γεγονότων, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάμνησις σπαράττει τὴν καρδίαν παντὸς ὁμογενοῦς. Ποῦ θέλομεν λοιπὸν νὰ καταλήξωμεν μὲ τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα εἰς τὴν σημερινήν μας ὁμιλίαν, διὰ νὰ μὴ λείψῃ ἐξ αὐτῆς τὸ διδακτικόν της μέρος, ὅπερ καὶ τὸ κυριώτερον; Οἱ ἀρχαῖοι Χριστιανοὶ ὡς καὶ οἱ πλησιέστεροι πατέρες μας ἐπὶ τῆς τουρκικῆς τυραννίας ἔζων ἐν τῷ μέσῳ ἀπηνεστάτων διωκτῶν, χωρὶς κἀμμίαν προστασίαν νὰ λαμβάνουν ἐκ τοῦ Κράτους, διότι αὐτὸ πρῶτον ἠνείχετο ἢ καὶ ἐνήργει τοὺς διωγμοὺς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Ναὶ δυστυχῶς! Πῶς ὅμως ἠδυνήθησαν οἱ Χριστιανοὶ ἐκεῖνοι, ἀνυπεράσπιστοι, ὡς ἦσαν, καὶ ὑλικῶς ἀνίσχυροι νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν κατάστασιν ἐκείνην τὴν φρικώδη καὶ νὰ διασώσουν τὴν θρησκείαν των; Ἰδοὺ τί μας ἐνδιαφέρει νὰ γνωρίζωμεν, διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν καλύτερα τὴν μεγίστην σημασίαν τῆς θείας μας λατρείας ἐν καιρῷ τῶν μεγάλων συμφορῶν τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Διότι βεβαίως δὲν εἶναι ζήτημα, τὸ ὁποῖον νὰ ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν· τὸ ποῖον; Ὅτι δηλαδὴ κατὰ τὰς μακρὰς ἐκείνας περιόδους τῶν παλαιοτέρων καὶ τῶν νεωτέρων διωγμῶν τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁπότε ἠπειλεῖτο νὰ καταστραφῇ ἡ γλῶσσά μας ἡ ἐθνικὴ καὶ ὁ ἐθνισμός μας ὁ ἑλληνικὸς καὶ ἡ θρησκεία τῶν πατέρων μας, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν εἰς αὐτοὺς ὡς κιβωτὸς τοῦ Νῶε, καὶ μὲ αὐτὸ ἔσωσαν πᾶν ὅ,τι εἶχαν πολυτιμότερον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ποῖον ἦτο; Ἡ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, θὰ εἴπητε, ὅστις δὲν ἀφῆκεν ἀπροστάτευτον τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος. Βεβαιότατα! Διότι τί προεῖπεν ὁ

Κύριος ἡμῶν περὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθείσης Ἐκκλησίας; Ὅτι πύλαι Ἄδου δὲν θὰ ἰσχύσουν ποτὲ νὰ τὴν ἐξοντώσουν, καθότι στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν ἀλήθειαν δὲν εἶναι ἱκανὴ καμμία δύναμις νὰ καταστρέψῃ. Καὶ περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τί προεφήτευσεν ἐπίσης ὁ Χριστός; ὅτι τοῦτο θὰ λάβῃ τὴν ὑψίστην τιμήν, νὰ διαδώσῃ καὶ νὰ ἀναπτύξῃ καὶ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ νὰ ὑπηρετήσῃ σπουδαίως τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ ὡς πρὸς τὴν ἀνάπλασιν καὶ τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος. Εἶναι ἀληθῶς μεγίστη ἡ ἰδιαιτέρα αὕτη εὔνοια τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ Ἑλληνικόν μας γένος, ἥτις μᾶς ὑποχρεώνει νὰ τὸν εὐγνωμονῶμεν ἀπείρως.

Ἐπιμένω ὅμως· πῶς οἱ πατέρες ἡμῶν ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν περὶ αὐτῶν Πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διέσωσαν τοὺς δύο αὐτῶν ἀνεκτιμήτους μαργαρίτας, τὴν θρησκείαν καὶ τὸν ἐθνισμόν των, καὶ ἀπεδείχθη συγχρόνως ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ θεία δύναμις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ θαυμασία ἀντοχὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ; Πῶς ἄλλως εἰμὴ χάρις εἰς τὴν προσκόλλησιν αὐτῶν εἰς τὰ τῆς θρησκείας των; Πῶς ἄλλως εἰμὴ διότι κατέφευγαν εἰς τὴν παρηγορίαν καὶ τὴν ἠθικὴν ἐνδυνάμωσιν τῆς θείας μας θρησκείας; «Πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι ἡμᾶς ἐκεκράξα-» μεν, καὶ εἰσήκουσεν ἡμῶν»· ἰδοὺ τὸ σύμβολον τοῦ βίου αὐτῶν ἐν τῷ μέσῳ τῆς δεινῆς τρικυμίας. Οἱ Χριστιανικοὶ ναοί, εἴπαμεν, ἐκρημνίζοντο ἢ ἐπυρπολοῦντο ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν, καὶ ἡ θεία λατρεία ἦτο ἀπηγορευμένη εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἐπὶ ἀπειλῇ θανάτου. Καὶ τί ὅμως μὲ τὰ περιοριστικὰ ταῦτα μέτρα; Οἱ Χριστιανοί, πειθαρχοῦντες περισσότερον εἰς τὸ θερμότατον θρησκευτικόν των αἴσθημα παρὰ εἰς τὰς ἀνθρωπίνας ἀπειλάς, θὰ μεταβάλουν εἰς ἱερὰ τεμένη τὰ σκοτεινὰ καὶ ἀνήλια ὑπόγεια σπήλαια, τὰς ἄλλως καλουμένας κατακόμβας, ὅπου θὰ λαξεύσουν καὶ τοὺς τάφους, οἵτινες θὰ περιλάβουν ἐν καιρῷ τὰ ἱερά των λείψανα. Οἱ Χριστιανοὶ θὰ κάμουν νὰ ἀντηχήσουν αἱ ὁλόθερμοί των προσευχαὶ καὶ αἱ ψαλμῳδίαι εἰς τὰς φυλακάς, ὅπου τοὺς ἐνέκλεισαν οἱ διῶκταί των, καὶ εἰς τὰς ἐρήμους, ὅπου τοὺς ἐξώρισαν οὗτοι, καὶ εἰς τὰ πλοῖα, ὅπου κατέφευγον οἱ ἴδιοι ὡς εἰς ἀσφαλέστερον μέρος. Τί συγκινητικὸν θέαμα καὶ ἄκουσμα ἡ θεία λατρεία τῶν ἀειμνήστων ἐκείνων Χριστιανῶν ὑπὸ τοιαύτας δυσμενεστάτας συνθήκας!

Ἥρπασαν καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ τὰς ὡραιοτέρας Ἐκκλησίας τῶν πατέρων μας καὶ τὰς μετέβαλλαν εἰς τζαμία, τὰ ὁποῖα διατηροῦνται ἀκόμη καὶ σήμερον. Ἀλλὰ μὲ τοῦτο δὲν κατώρθωσαν καὶ οὗτοι νὰ τοὺς κάμουν ἐπιλήσμονας τῶν θρησκευτικῶν των καθηκόντων. Ἀπεναντίας ἡ εὐλάβεια τῶν ἀοιδίμων ἐκείνων πατέρων μας ἀπέβη παραδειγματική.

Δὲν ἠρκοῦντο μόνον εἰς τὴν εὐσεβῆ συνήθειαν τῆς καθημερινῆς των κατ' οἶκον προσευχῆς. Μετέβαιναν ἐν σώματι καὶ εἰς τοὺς ὀλίγους ἀπομείναντας ἱεροὺς ναούς των διὰ νὰ συμμετάσχουν εἰς τὴν κοινὴν λατρείαν ἔστω καὶ μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς των. Ἐπήγαιναν ἐκεῖνοι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὄχι μόνον τὴν Κυριακὴν καὶ κατὰ τὰς ἄλλας ἑορτάς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς ἑσπερινοὺς καὶ ὄρθρους. Κώδωνες δὲν ἦχουν τότε, ἵνα ὑπὸ τοὺς ρυθμικούς των ἤχους διευθύνωνται ἀφόβως εἰς τοὺς ἱεροὺς ναούς. Ἐν τούτοις ἐντονώτερα καὶ ἀπὸ τὰς ἐναρμονίους κωδωνοκρουσίας ἤχει εἰς τὰ

ὦτα τῆς ψυχῆς των ὁ θρησκευτικός των ζῆλος, ὅστις πολὺ πρὸ τοῦ ἐξημερώσῃ τοὺς ἐσήκωνεν ἀπὸ τὴν κλίνην καὶ τοὺς ὡδήγει εἰς τὴν Θείαν Λειτουργίαν.

Ἰδοὺ διὰ τί παρ' ὅλην τὴν ὡς ἐκ τῆς δεινῆς ἐκείνης ἐποχῆς ἀπαιδευσίαν των οἱ ἀείμνηστοι πατέρες μας ἦσαν περισσότερον θρησκευτικῶς μεμορφωμένοι. Ἡ κοινὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ θείου κηρύγματος καὶ παρὰ τὴν στέρησιν δημοσίων πομπῶν καὶ πλουσίων διακοσμήσεων, τοὺς ἐμόρφωνεν ἀρκούντως, ὥστε νὰ γνωρίζουν ἀπὸ στήθους ὅλας σχεδὸν τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας. Ἰδοὺ προσέτι διὰ τί ἐκεῖνοι καὶ ἄνευ πολλῶν σχολείων καὶ βιβλίων καὶ συχνῶν ἐθνικῶν ἑορτῶν μὲ μόνην τὴν ἀκρόασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ μὲ μόνας τὰς ἐκκλησιαστικάς των τελετὰς οὔτε τὴν γλῶσσαν ἐλησμόνησαν καὶ τὸ ἐθνικόν των αἴσθημα δὲν ἔχασαν διόλου, καὶ τὴν ὀρθόδοξον θρησκείαν μας διέσωσαν ἀκεραίαν. Εὖγέ των! Αἰωνία των ἡ μνήμη! Μᾶς παρέδωκαν σῴαν καὶ ἀβλαβῆ τὴν πολύτιμον ἐθνικὴν καὶ θρησκευτικὴν παρακαταθήκην κατόπιν τόσων μεγάλων χειμώνων καὶ τρικυμιῶν· θὰ τοὺς εὐγνωμονῶμεν αἰωνίως!

Σήμερον εὐτυχῶς ἡ Πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἐφάνη καὶ πάλιν γενναιόδωρος πρὸς ἡμᾶς καὶ ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἐβοήθησε τὸ μικρόν μας Κράτος νὰ διπλασιασθῇ κατ' ἔκτασιν καὶ νὰ ἀνακτήσῃ ὁ Ἑλληνισμὸς τὴν παλαιάν του φήμην καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐθνικῶν του ἀξιώσεων. Τοῦ λοιποῦ δὲ δὲν δύναται ὁ μὲν καὶ ὁ δὲ νὰ μᾶς πλήττῃ ἀτιμωρητεὶ εἰς τὰ ἱερώτερα τῶν αἰσθημάτων καὶ δικαίων μας. Ἂς ἔχῃ χάριν ὁ καλὸς Θεὸς καὶ ἔπαινον αἰώνιον ὁ γενναῖός μας στρατὸς καὶ δόξαν αἰωνίαν ὁ ὑπέροχός μας Στρατηγός, οἵτινες συνέδραμαν ὁμοῦ εἰς τὸ πανευφρόσυνον θαῦμα τῶν τελευταίων ἐθνικῶν νικῶν μας. Ἀλλὰ μὲ τοῦτο, ἀδελφοί, δὲν ἕπεται, ὅτι μετὰ τὰς μεγίστας ταύτας ἐθνικὰς ἐπιτυχίας μας πρέπει νὰ ὑπερηφανευθῶμεν καὶ νὰ λησμονήσωμεν τὸν μεγαλόδωρον Θεόν μας καὶ νὰ νομίζωμεν τυχόν, ὅτι καὶ μόνοι μας εἰς τὸ ἑξῆς ἄνευ δηλαδὴ τῆς συνδρομῆς τῆς πίστεως θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐξακολουθήσωμεν ἐπιτυχῶς τὸν δρόμον μας πρὸς τὸ τέρμα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἔθνους. Ὁ Θεὸς νά μας προφυλάξῃ ἀπὸ τοιαύτην ἐγκληματικὴν μωρίαν! Ἡ βαθυτάτη μας εὐγνωμοσύνη ὀφείλει νά μας καταστήσῃ τώρα περισσότερον θρησκευτικούς, ὥστε νὰ δικαιώσωμεν τελείως τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίαν πρὸς τὸ Ἑλληνικόν μας Ἔθνος. Ἄλλως τε ἡ πρόθυμος λατρεία τοῦ Θεοῦ κατ' ἰδίαν καὶ ἀπὸ κοινοῦ, μετὰ τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν ἐν Χριστῷ μας ἀδελφῶν εἶναι πάντοτε καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν χρησιμωτάτη, καὶ περὶ τούτου ἐπιθυμῶ νὰ συνεχίσω τὸν λόγον εἰς τὴν ἐφεξῆς συνάντησίν μας. Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος νά μας ἔχῃ ὑγιεῖς, καὶ νά σας δίδῃ ὄρεξιν νὰ συμμετέχετε ἀνελλιπῶς εἰς τὴν κοινὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἐνίσχυσιν εἰς τὸ καλὸν καὶ πρὸς ἁγιασμόν σας. Ἀμήν!